

Мадиев Данияр Әріпбайұлының «6D020900-Шығыстану» мамандығы бойынша философия докторы (PhD) дәрежесін алу үшін дайындаған «ҚХР-дың солтүстік-батыс шекара аймағын дамыту саясаты (1949-2015)» атты диссертациялық жұмысына

АҢДАТПА

1978 жылы өткен ҚКП ОК XI шақырылымы 3-Пленумының шешімдеріне байланысты ҚХР әлеуметтік экономикалық дамуының жаңа кезеңіне қадам басты. Қытай дәстүрлі социалистік экономикалық жүйеге реформа жасау арқылы әлемдік экономикаға ықпал жасайтын деңгейге көтерілді. Ел билігінің батыс елдеріне қарай ашылу стратегиясын ұсынуы, елдің батыс аймағының экономикалық даму деңгейін арттырудың және сыртқы әлемге жан-жақты ашылудың маңызды мүмкіндігі болды.

Реформаның алғашқы жылдарында басымдық берілген оңтүстік-шығыс теңіз жағалауындағы аудандардың даму қарқыны артып, елдің басқа өңірлерімен, әсіресе батыс аймақтағы провинциялармен арадағы әлеуметтік-экономикалық даму деңгейі алшақтай түсті. Осы тұста елдің Батыс өңірін дамыту жоспары қолға алынды. Әлеуметтік және экономикалық дамудың басымдылығын Оңтүстік-шығыс Қытайдан Солтүстік-батыс және орталық аудандарға біртіндеп көшіру жобасы жасалды. Бұл жоба 1992 жылы ҚКП-ның XIV съезінде және Бүкілқытайлық Халық өкілдері жиналысының 7-ші шақырылымның сессиясында ресми түрде ұсынылды. Цзян Цзэминь баяндамасында теңіз жағалауындағы аудандардың дамуындағы қарқынды сақтай отырып, Қытайдың Орталық және солтүстік-батыс өңірлерінің өнеркәсіптік өсуін ынталандыру қажет екенін атап өтті. Теңіз маңындағы және ішкі аудандардың экономикалық және мәдени дамуындағы алшақтықты жою елдің табиғи байлықтарын неғұрлым толық және ұтымды пайдаланудың, жалпыұлттық экономикалық кеңістік құрудың маңызды шарты ретінде ғана емес, мемлекеттің аумақтық тұтастығын нығайтудың және әлеуметтік әділдік қағидатын іске асырудың маңызды факторы ретінде де қарастырылды.

1999 жылдың маусымында Үкіметтің ұсынған «Батысты қауырт игеру» жоспары өңірді дамыту саясатын іске асырудың басталуын анықтады. 1999 жылдың қараша айында мемлекеттік жоспарлау комиссиясының бағдарламасының бірінші нұсқасы дайындалды. 2000 жылы батыс аумақтарын дамыту жөніндегі топ құрылды және осы жылдың қазан айында қабылданған ҚХР-ның экономикалық және әлеуметтік дамуының Оныншы бесжылдық жоспарына сәйкес, Батыс Қытайдың дамуын жүзеге асыру стратегиясы басым бағыттардың бірі болып танылып, іске асырыла басталды.

Батыс аймақты игеру жоспарын іске асыруда шекара бойындағы ашықтықты кеңейтудің маңызы зор. Соңғы жылдары көрші елдердің даму қарқыны айтарлықтай жылдамдады, Қытайдың көрші елдермен өңірлік ынтымақтастығы

және шекара маңындағы саудасының белсенділігі артты. Шекараны ашу стратегиясын іске асыру және «шекараны жақсарту және адамдарды байыту» үшін шекаралық экономикалық белдеуді құру батыс өңірдің дамуына жәрдемдесу және үлкен халықаралық саяси және әлеуметтік маңызы бар этникалық аймақтың экономикалық дамуын жеделдету үшін маңызды шара және сөзсіз талап болып табылады.

Елдің Батыс аймағын игеру стратегиясын жүзеге асыру барысында, партия басшылығы Қытайдың солтүстік-батыс өңірінің әлеуметтік-экономикалық дамуына ерекше көңіл бөліп отыр. Географиялық тұрғыда, бұл аймаққа ҚХР-дың дамуында стратегиялық маңызы ерекше бес әкімшілік-территориялық бірлік – Ганьсу, Шэньси, Цинхай провинцияларымен қатар, Шыңжаң-Ұйғыр автономиялық ауданы мен Нинся-Хуэй автономиялық ауданы кіреді. Аталған әкімшілік-территориялық бірліктердің ішінде тек ШҰАА ғана көршілес мемлекеттермен ортақ шекарасы бар. Шыңжаңның 5600 шақырымнан аса шекара желісінің 1700 км қашықтықты қамтыған бөлігі бір ғана Қазақстан Республикасының аумағымен шекараласады. Осы тұрғыда айта кету керек, Қазақстанмен шекаралас, ҚХР-дың солтүстік-батыс шекара аймағында орналасқан Іле-Қазақ автономиялық облысына қарасты Іле, Тарбағатай және Алтай аймақтарының, сонымен қатар, Бұратала-Моңғол автономиялық облысының аумағымен шектелетін шекара аймағын дамыту саясаты және Қазақстанмен сауда-экономикалық байланыстары диссертациялық жұмыстың зерттеу пәні ретінде анықталды.

Шыңжаң Ұйғыр автономиялық ауданы – Қытайдың солтүстік-батыс шекара өңірінде орналасқан стратегиялық маңызы зор әкімшілік-аумақтық бірлік. Шыңжаңның шекара өңірі арқылы көрші мемлекеттермен көлік-транзиттік байланыс орнатудың әлеуеті зор. Шыңжаң ертеден-ақ Қытайдың Батысқа ашылған қақпасы іспеттес. Дегенмен, аумақтың ел орталығы мен дамыған аймақтарынан алшақтығы, басқа өңірлерден салыстырмалы түрде оқшаулығы, партия басшылығы мен орталық үкіметтен осы аймақта өзінің саяси және экономикалық басшылығын қамтамасыз ету, мемлекеттің тұтастығын сақтау тұрғысында өзіне ерекше көңіл бөлуді қажет етеді.

2000 жылы басталып, 2050 жылға дейін жоспарланған «Батысты қауырт игеру» мемлекеттік бағдарламасының Қытайдың батыс аймақтары үшін, оның ішінде Шыңжаңның әлеуметтік-экономикалық дамуында маңызы зор. Бағдарлама, жалпы мемлекеттік деңгейде экономиканың одан әрі өсуіне қосымша серпін беріп қана қоймай, сонымен қатар, Қытайдың Шығысы мен Батысы арасындағы әлеуметтік-экономикалық даму деңгейіндегі аймақтық айырмашылықты жоюға ықпал етеді. Аймақаралық теңсіздікті жою Шыңжаңдағы қауіпсіздікті тұрақтандыруда өте маңызды, өйткені аймақтар арасындағы даму деңгейіндегі алшақтық, өңірдегі әлеуметтік және этникалық шиеленістің туындау себептерінің бірі болып табылады.

Соңғы жылдары ҚКП басшылығы елдің аймақтық даму стратегиялық жоспарын жүзеге асыру мақсатында халықаралық саяси-экономикалық бағдарламаларды қолға алуда. Осындай бағдарламалардың қатарында, 2013 жылы қыркүйек айында, ҚХР Төрағасы Си Цзиньпин Қазақстанға жасаған сапары барысында, аймақтық экономикалық дамытуды жүзеге асырудың механизмі ретінде ұсынған «Бір белдеу - бір жол» стратегиялық бағдарламасын атауға болады. Оның айтуынша, Қытай мен Орталық Азия аймағында орналасқан мемлекеттердің мүддесі ортақ. Осыған байланысты Си Цзиньпин Евразия аумағында ынтымақтастықтың жаңа үлгісіне көшуге, бірлесе отырып «Жібек Жолы экономикалық белдеуін» жүзеге асыруға шақырды. Қытай басшылығының ұсынысы Қытайдың солтүстік-батыс аудандарын дамытуды ынталандыруға, Қытайдың батыс және шығыс аудандарының дамуындағы теңгерімсіздік мәселесін жоюға, Қытайдың Батыстағы мемлекеттерге ашықтығын кеңейту арқылы елдегі артық өндірістік қуаттарды шетелге шығару проблемасын шешуге, тауарлар мен капиталды экспорттау үшін Еуразия құрылысындағы жаңа нарықтарды игеруге көмектеседі деп қарастырылуда.

Бүгінгі таңда, ҚХР Солтүстік-батыс шекара өңірін дамыту стратегиялық жоспарын жүзеге асыруда. Сондықтан, аталған аймақтың стратегиялық маңыздылығын айқындау, Қазақстанмен шекаралас өңірдің әлеуметтік-экономикалық дамуы, инфрақұрылымының жақсаруы, халықаралық сауда-экономикалық байланыстарын ұлғайту саясаты мен жүзеге асыру практикасының еліміз үшін тиімді және тиімсіз тұстарын зерттеуге ерекше көңіл аударуымыз қажет.

Диссертациялық зерттеудің нысаны. Халықаралық интеграция контекстіндегі аймақтық саясат пен шекара аумақтарындағы қазіргі саяси, экономикалық және инфрақұрылым жүйесінің дамуындағы басты тенденциялары мен негізгі ерекшеліктері.

Зерттеу пәні. ҚХР-дың солтүстік-батыс шекара аймағын дамыту саясаты және Қазақстанмен сауда-экономикалық байланыстары диссертациялық жұмыстың пәні болып табылады.

Зерттеу жұмысының мақсаты мен міндеттері. ҚХР-дың Батыс аймақты дамыту стратегиясының аясында Шыңжаң мен оның солтүстік-батыс шекара өңірінің әлеуметтік-экономикалық даму ерекшеліктерін анықтау. Осы мақсатқа жету үшін, келесідей **міндеттерді** орындау көзделеді:

- ҚХР-ның солтүстік батыс аймағының, шекара аумағының географиялық және әлеуметтік саяси жағдайының ерекшеліктерін анықтау;
- ҚКП-ның елдің солтүстік батыс аймағын дамыту саясатының эволюциялық даму үдерісінің заңдылықтарын анықтау;
- Шекаралық аумақтағы әлеуметтік экономикалық дамудың кезеңдері мен ерекшеліктеріне талдау жасау;
- Шекаралық аумақтың инфрақұрылым құрылысын дамытудың саяси және экономикалық сипатын айқындау;

- Шыңжаңдағы өндірістік-құрылыс корпусының (бинтуань) өлкенің саяси және шаруашылық өміріндегі орны мен рөліне талдау жасау;
- ҚКП-ның батыс аймақты - Шыңжаңды қауырт игеру стратегиясын іске асыру механизмдерін және оның аймақтың әлеуметтік-экономикалық дамуына ықпалын қарастыру;
- Қытай шекара аймағының дамуы мен ҚХР-ҚР шекара бойындағы сауда-экономикалық байланыстарының даму ерекшелігін анықтау.

Зерттеудің хронологиялық шеңбері зерттеу жұмысының мақсат – міндеттерімен анықталады. Ол 1949 жылдан бастап 2015 жыл аралығындағы солтүстік-батыс шекара өңірінің әлеуметтік дамуын қамтиды.

Зерттеудің теориялық және әдіснамалық негіздері. Диссертацияны дайындау кезінде автор себеп-салдарлық қатынастар принциптерін ұстана отырып, аймақтық және халықаралық әлеуметтік-экономикалық қатынастарды дамыту саласындағы қытай және ресей ғалымдарының тұжырымдарына сүйенді. Тапсырмаларды шешу үшін салыстырмалы-географиялық, факторлық және типологиялық жалпы ғылыми және жеке зерттеу әдістері қолданылды. Жұмыстың теориялық және әдіснамалық базасын мерзімді басылымдағы тиісті монографиялар мен жарияланымдарда, сондай-ақ осы мәселе қаралған ғылыми конференциялар мен семинарлардың материалдары мен ұсынымдарында көрініс табатын аймақтық экономиканы талдау бөліміндегі отандық және шетелдік авторлардың теориялық-тұжырымдамалық жұмыстары құрайды.

Шекараларды зерттеудің дәстүрлі тәсілдеріне тарихи картографиялық, жіктеу, функционалдық және географиялық және саяси зерттеулер жатады. Тарихи-генетикалық әдісті пайдалану ШҰАА-ның тарихи дамуын сипаттауға және болып жатқан оқиғалардың себеп-салдарлық байланыстарын анықтауға және өңірдің одан әрі дамуы туралы қорытынды жасауға мүмкіндік берді. Тарихи-салыстырмалы әдісті пайдалану Шығыс, Батыс провинциялары мен Шыңжаңды дамытуға қолданылатын стратегиялардағы айырмашылықтарды анықтауға мүмкіндік берді. Қытайдың экономикасы мен саясатындағы ШҰАА орнын талдау кезінде жүйелік әдіс қолданылды.

Қазақ-қытай сауда-экономикалық байланыстарының жағдайы мен одан әрі дамуын зерттеуде статистикалық әдіс қолданылды. Бұл әдіс ҚХР мен ҚР-ның экономикалық мүмкіндіктерін саралай отырып, болашақ даму жолында экономикалық әріптестік әлеуетін зерделеуге мүмкіндік берді. Сонымен қатар, зерттеу тақырыбын толыққанды ашу үшін деректер мен ақпараттарды сыни тұрғыдан талдау, жинақтау және сұрыптау әдістері кең қолданылды.

Зерттеудің ғылыми жаңалығы. ҚКП-ның солтүстік-батыс шекара аймағының әлеуметтік экономикасын дамыту саясатын қазірге дейін Отандық немесе шетелдік қытайтанушылар арнайы зерттемеген тың тақырып болып табылады. Бұл диссертациялық жұмыста мол дереккөздерінің негізінде, гуманитарлық ғылымдардың дәстүрлі және заманауи теориялары мен

әдіснамаларын қолдана отырып зерттеу жүргізіп, төмендегідей жаңалықтарға қол жеткіздік:

-ҚХР құрылғаннан бергі солтүстік-батыс шекара аймағының географиялық және этносаяси әлеуметтік ерекшеліктері анықталды;

-Шыңжаңның солтүстік-батыс шекара өңірінің әлеуметтік экономикалық өзгерістерінің тарихи кезеңдері мен ерекшеліктеріне талдау жасалынды;

-Шыңжаң шекара маңына орналасқан өндірістік-құрылыс корпусының (Бинтуанның) әскери-саяси қызметі сипатталып, оның өңірдің экономика және инфрақұрылым жүйесін дамытуғы рөліне баға берілді;

-Шыңжаңда нарықтық экономикалық реформалардың жүргізілуі және тұрғындардың әлеуметтік әл-аухатының жақсару деңгейі анықталды;

-ҚКП ОК «Батысты қауырт игеру» стратегиялық жоспарының жүзеге асыру механизмдері және оның әлеуметтік нәтижелері қарастырылды;

-Шыңжаңның әлеуметтік экономикалық дамуы мен ұлтаралық қатынастардағы мәселелерге талдау жасалды;

-шекара өңіріндегі заманауи инфрақұрылымдардың құрылысына және ҚХР-ҚР сауда-экономикалық байланыстарының дамуына талдау жасалды.

Зерттеудің теориялық және практикалық маңыздылығы. Диссертациялық жұмыстың ғылыми нәтижелерін, қорытындылары мен тұжырымдарын қытайтанушы ғалымдар мен жас зертеушілердің, шығыстану, халықаралық қатынастар, аймақтану, саясаттану мамандығы бойынша білім алып жүрген студенттер мен магистранттар, сондай-ақ осы мамандықтар бойынша ізденіс үстіндегі докторанттардың өз зерттеу жұмыстарында, сондай-ақ ЖОО-ның оқытушылардың өз қызметтері барысында қолдануға болады. Сонымен қатар, шығыстану, халықаралық қатынастар, аймақтану, саясаттану мамандықтары бойынша оқулықтар мен оқу құралдарын жазуға, семинарлар өткізуге, арнайы курстар дайындауда қосымша құрал ретінде пайдалануға жарамды. Және де, зерттеу нәтижелерін ҚР мен ҚХР арасындағы қатынастарды жүзеге асыратын мемлекеттік құзырлы органдардың, Сыртқы істер министрлігінің, дипломатиялық қызметкерлердің өз қызметтерінде пайдалануына болады.

Зерттеу жұмысының қорғауға ұсынылатын негізгі тұжырымдары.

1. ҚХР-дың солтүстік батыс шекара аймағында аз санды этностар- қазақтар, дұңғандар, ұйғырлар т.б. шоғырлы орналасқандықтан, оны саяси әскери жақтан және экономикалық тұрғыдан мықты игеру, қашанда ҚКП-ның ең маңызды саясаты болып табылады;

2. Шыңжаңның қауіпсіздігін қамтамасыз ету және экономикалық дамуын ілгерілету үшін, өлкеде әрі әскери міндет атқаратын, әрі өндіріспен шұғылданатын «өндірістік-құрылыс корпусын» (Биньтуань) орналастырған;

3. Шыңжаңның ерекшелігіне байланысты оны ішкі өлкелермен жан-жақты интеграциялау - ҚКП-ның басты ұстанымдарының бірі. Біртұтастандыру арқылы

Шыңжаңның экономикалық даму мәселесі мен ұлтаралық мәселелерді түбегейлі шешу көзделеді;

4. ҚКП Шыңжаңның болмысын тез арада өзгерту үшін «Батысты қауырт игеру» - «Шыңжаңды қауырт игеру» стратегиясын жүзеге асырып отыр;

5. ҚКП Шыңжаңның әлеуметтік-экономикалық жағдайын айтарлықтай дамытқанымен, ондағы ұлтаралық қатынастар шиеленісіп, халықаралық деңгейдегі мәселеге айналды;

6. ҚКП Шыңжаңның геоэкономикалық әлеуетін пайдаланып, Қытайдың ішкі провинцияларынан Орта Азия, Шығыс Еуропа және Ресей елдеріне тауарларын экспорттау және шетелден энергия ресурстарын импорттау үшін шекаралық өткел құрылыстарын жаңартты;

7. «Бір белдеу - бір жол» стратегиясын іске асыру, солтүстік-батыс шекара өңірінің даму үдерісіне жаңа серпін берді.

Зерттеуді апробациялау. Диссертациялық зерттеудің негізгі қорытындылары мен қағидалары әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінде ғылыми семинарларда, сонымен қатар, отандық және шетелдік ғылыми басылымдарда мақала түрінде жарияланды. Оның ішінде 3 ғылыми мақала ҚР БҒМ Білім және ғылым саласындағы Бақылау комитеті ұсынған басылымдарда жарияланды: «ҚХР-дың солтүстік-батыс шекара өңірінің географиялық, этникалық және әлеуметтік ерекшеліктеріне талдау» («edu.e-history.kz» электрондық ғылыми журналы, 2017ж.), «ҚХР-дың солтүстік-батыс шекара аймағының инфрақұрылымын дамыту стратегиясы» («edu.e-history.kz» электрондық ғылыми журналы, 2018ж.), «Қытайдың батысты игеру стратегиясы аясындағы Шыңжаңның әлеуметтік экономикалық дамуы» (ҚазҰУ Хабаршысы. Шығыстану сериясы, -2019. -№1 (88). -84-93 б.); 3 мақала халықаралық конференциялардың жинақтарында жарияланды: «Шыңжаңның ХХІ ғасырдың бас кезеңіндегі әлеуметтік-экономикалық жағдайына талдау» (Халықаралық Фараби оқулары. Студенттер мен жас ғалымдардың "Фараби әлемі" атты халықаралық ғылыми конференциясының материалдары. Алматы, 10-12 сәуір, 2017, -65-68 б.), «Арнайы экономикалық аймақтардың Қазақстан мен Қытайдың шекара өңіріндегі ынтымақтастығын арттырудағы маңызы» («Қазақстан және шетелдегі қытайтану ғылымы» атты 1-ші халықаралық ғылыми-практикалық конференция. Абылай хан атындағы Қазақ Халықаралық қатынастар және Әлем тілдері университеті, Алматы қаласы, 27.04.2018, -203-209 б.), «The development of the north-western border region of Xinjiang and trade-economic relations at the border» (Конференция "Международный центр научного сотрудничества «Наука и просвещение» XX International scientific conference", уровень Международный, РОССИЯ, г. Пенза, 07.04.2019 с.98-104.); Тағы 1 мақала халықаралық Скопус базасына кіретін ғылыми журналда басылды: «Xinjiang development strategy and socio-economic development of its border areas» (Central Asia and the Caucasus. -Швеция, издательство: CA&C PRESS AB, -2019 г., №2 (20), стр 69 по 80).

Диссертация жұмысының құрылымы. Диссертация кіріспеден, төрт тараудан, қорытындыдан, пайдаланылған әдебиеттер тізімінен тұрады. Диссертацияның жалпы көлемі – 164 бет.